

О.В.КОЦЮБА,
старший викладач
(м.Хмельницький)

Педагогічна компетентність вчителя з правових дисциплін

В статті розкривається сутність поняття педагогічної компетентності вчителя як основи його педагогічної майстерності. Визначаються основні складові елементи педагогічної компетентності вчителя з правових дисциплін. Розглядається реалізація правової підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів через визначення змісту дисциплін відповідно до освітніх програм, методів навчання.

Ключові слова: педагогічна майстерність, педагогічна компетентність, правова культура, правова свідомість, методи правової підготовки.

Постановка проблеми в загальному вигляді... З початку ХХ ст., і особливо в його середині, науково-технічна революція, величезний обсяг інформації, значне збільшення її джерел змінили умови засвоєння знань у сучасному світі, а отже, змінили вимоги до педагогічної майстерності вчителя. Знання предмета перестає бути основною функцією вчителя — він має знати, як навчати й виховувати, найефективніше реалізовувати мету й завдання навчально-виховного процесу. Для цього вчитель повинен володіти комплексом знань — предметів, що викладаються, педагогіки, методик, психології, які повинні постійно оновлюватись та бути особистісно забарвленими ставленням, почуттями педагога. Отже, вчитель сьогодні повинен володіти педагогічною майстерністю, основою якої є поняття „педагогічна компетентність”.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми... Проблема правової проблематики займались В.І.Андрейцев, В.І.Бобир, В.Ф.Годованець, А.М.Колодій, В.В.Копейчиков, М.М.Настюк, О.Ф.Скаун, Ю.А.Хоптяр; питаннями у галузі правової освіти та виховання студентської молоді — А.В.Булгакова, В.В.Головченко, Г.П.Давидов, Г.О.Полозова, Н.А.Ткачова, М.М.Фіцула, а проблемами педагогічної освіти — Л.П.Вовк, Н.Г.Ничкало, О.Я.Савченко, С.О.Сисоева та ін.

Формулювання цілей статті... Метою статті є визначення поняття педагогічної компетентності вчителя правових дисциплін через реалізацію методів навчання.

Виклад основного матеріалу... В історії української педагогічної думки питання педагогічної майстерності вчителя разом з іншими питаннями навчально-виховного процесу посідало одне з провідних місць у творчості видатних педагогів.

Основою педагогічної майстерності є професійна компетентність педагога. Знання вчителя зверненні, з одного боку, до предмета, який він викладає, а з іншого — до учнів, психологію яких мусить добре знати. Вчитель повинен враховувати зміст предмета та особливості сприйняття матеріалу учнями певного віку, знати та застосовувати різні педагогічні методики, постійно оновлювати свої предметні знання. Зміст професійної компетентності — це знання предмета, методики його викладання, а також педагогіки і психології. Важливою ознакою професійності педагога є комплексність знань, що потребує від учителя вміння синтезувати матеріал для успішного вирішення педагогічних завдань, аналізу педагогічних ситуацій, що зумовлюють необхідність осмислення психологічної сутності явищ, вибору педагогічних прийомів з метою підвищення ефективності навчання [2, с.27].

Отже, професійна педагогічна компетентність — це широкий загальний світогляд і висока культура, професійне знання педагогіки, психології, теорії управління, наукових основ управління школою, здатність реалізувати свої знання на практиці, знання методів психолого-педагогічного, соціального дослідження, володіння всім комплексом педагогічних і управлінських умінь.

З огляду на вищезазначене можна сформулювати наступне визначення, що *педагогічна компетентність вчителя правових дисциплін* охоплює високу правову культуру педагога та відповідний ступінь його правової свідомості, крім того — досконале знання змісту правових дисциплін, що викладаються ним відповідно до навчальних планів та освітніх програм, знання дитячої психології, педагогіки, методик викладання дисциплін та вміння використовувати ці навички для розв’язання конкретних педагогічних ситуацій з метою забезпечення найефективнішої правової підготовки учнів.

Педагогічна компетенція вчителя правових дисциплін складається з таких трьох елементів:

- комплексність знань та вмінь вчителя,
- особистісна забарвленість знань,
- постійне оновлення знань [2, с.24].

Стосовно першого елементу, слід зазначити, що комплексність знань включає в себе знання базових правових дисциплін, які згідно освітніх програм викладаються в школі, а саме курсу „Основи правознавства”, що складається з трьох частин — „Основи теорії держави та права”, „Основи публічного права України” та „Основи приватного права України”, а також знання педагогіки та здатність

використовувати ці знання і навички для вирішення педагогічних ситуацій, знання основ дитячої психології та різних педагогічних методик.

Другий елемент прямо пов'язаний зі ставленням вчителя до обговорюваного на уроці, адже знання – це не тільки засвоєні дисципліни, а й особистісна забарвлена усвідомлена система, де є місце власним оцінкам, аналізу ситуації, порівнянням з іншими теоріями та критичним поглядам. Для того, щоб сформувані в учнів власне ставлення до правознавчих проблем, обговорюваних на уроці, вчитель оцінює конкретну правову ситуацію або нормативний акт, висловлює своє тлумачення та розуміння змісту правової проблеми, роз'яснює логіку законодавця при здійсненні правотворчої діяльності та надає можливість порівняти отримані судження чи припущення з думками інших вчених, правознавців та педагогів. Звичайне відтворення матеріалу, викладеного у підручнику або нормативному документі, не забарвлене власними роздумами та почуттями, не може сприяти розвитку творчого, креативного потенціалу учнів, а замість того перетворюється на тяжкий процес накопичення знань.

Майстерність педагога полягає в тому, щоб надихати учнів отримувати необхідні знання, а не переносити матеріал з підручників в аудиторію, подавати їх як власний погляд на правову систему держави. На ґрунті правових знань формується правова свідомість та культура.

Правова свідомість – це принципи і правила, на яких засновані дії та вчинки вчителя. Ці принципи і правила виробляються вчителем на підставі власного педагогічного досвіду та знань законів, на яких будується суспільне життя, але усвідомити та зрозуміти їх можливо лише за допомогою правових і наукових знань, які потребують постійного систематичного оновлення – що складає третій важливий елемент педагогічної компетенції. Складність професії викладача правових дисциплін полягає в тому, що ці знання мають формуватись одночасно на методологічному, теоретичному, методичному та технологічному рівнях. Крім того, зміст нормативних актів, які є об'єктом вивчення, швидко змінюється та потребують вдосконалення, особливо актуальна ця проблема сьогодні під час економічної та політичної трансформації суспільства. Це потребує розвинутого професійного педагогічного, правового мислення та здатності творчого, а іноді й критичного сприйняття юридичної інформації, вміння аналізувати й синтезувати отримані знання для досягнення основної мети педагогічної діяльності – всебічного творчого розвитку особистості дитини, а зокрема – її правової підготовки.

Основною частиною змістового наповнення поняття „професійна компетентність вчителя” є його правова культура. Правова культура вчителя є певною системою свобод, вимог і обмежень, якими він керується, встановлюючи відносини зі своїми вихованцями; це усвідомлене підґрунтя та певна межа його професійної діяльності, що складається з визнання і врахування прав і свобод кожного суб'єкта суспільної діяльності. Правова культура вчителя з правових дисциплін виступає моральним координатором його професійної діяльності, чинником, що забезпечує її правомірну, гуманістичну і демократичну спрямованість у просторі чинних правових норм.

Правова підготовка учнів загальноосвітніх навчальних закладів реалізується через методи навчання, його принципи, зміст дисциплін, форми навчання та різні методичні підходи.

Отже, правова підготовка учнів реалізується також за допомогою визначення змісту правових дисциплін, що викладаються відповідно до державного стандарту основної та старшої школи.

Складовою частиною варіативного змісту навчальних предметів є курс „Права людини”, який викладається в 10-11 класах загальноосвітніх шкіл за вибором директора. Головне завдання курсу – сприяти формуванню правового світогляду молоді, що включає систему теоретичних поглядів на права та свободи людини, активну життєву позицію, ціннісні орієнтири, ідеали, переконання [3; 4].

Згідно концепції викладання шкільного предмета „Права людини” сенс запровадження цього курсу полягає в необхідності розвитку в людині із шкільного віку почуття гідності, усвідомлення своїх прав і місця в суспільстві, а також можливостей реалізації своїх прав та свобод.

Відповідно до методичних рекомендацій з курсу „Права людини” Міністерства освіти і науки України предмет містить положення щодо поняття прав людини та їх походження, основних етапів їх розвитку. Зміст навчальної дисципліни розкриває основні положення Конституції України та міжнародних документів, диференціює основні права та свободи людей на політичні права та особисті свободи, такі як право на життя, свободу, особисту недоторканність, на свободу вибору проживання, на захист від втручання в особисте та сімейне життя, на свободу переконань, на працю, на достатній рівень життя, на державну підтримку та захист, а також такі культурні права, як право на освіту та на користування досягненнями науки і культури.

Другий важливий правовий предмет відповідно до Державного стандарту основної та старшої школи викладається в 9 класі і має назву „Основи правознавства”. Він складається з трьох частин:

1. Основи теорії держави та права.
2. Основи публічного права України.
3. Основи приватного права України.

У першій частині курсу „Основи теорії держави та права” учням подається матеріал, що характеризує в історичному аспекті та аспекті сьогодення поняття „державна”, „право”, а також їх

співвідношення та співіснування без прив'язки до України, її законодавства. Тобто, в цій частині зазначенні поняття подаються в загальному вигляді без конкретизації стосовно визначеної держави. Дисципліна розкриває сутність на походження держави та права, дає характеристику органів державної влади, їх повноваження, розкриває сутність державного устрою, ладу та форм правління, визначає поняття політичної системи держави та встановлює основні права громадян України в цій сфері, а також поняття правопорушення та підстави притягнення до юридичної відповідальності, види юридичної відповідальності.

Друга частина курсу – „Основи публічного права” містить матеріал, що характеризує Україну як суверенну, незалежну, соціальну, демократичну, правову державу. При вивченні матеріалу учні знайомляться із основними галузями права та з їх серцевиною – Конституцією України, з'ясовують основні положення щодо політико-правового закріплення суверенітету України, її національної політики, основні права та свободи громадян, структуру та функції органів державної влади. Учні ознайомлюються також з основними положеннями адміністративного права України, що встановлюють поняття державної служби і визначають адміністративні правопорушення (проступки); фінансового права, що передбачає функціонування бюджетної системи України, встановлює банківські відносини в державі; екологічного права, що стосується охорони навколишнього природного середовища, прав, свобод та обов'язків природокористувачів; кримінального права, що встановлює, які дії є злочином і які вид та міру покарання необхідно застосувати за його скоєння.

Третя частина курсу має назву „Основи приватного права України” і включає шість галузей права: цивільне, що встановлює цивільні правовідносини між юридичними і фізичними особами, правову відповідальність; господарське право, що вивчає діяльність підприємств в Україні, господарських товариств; сімейне право, що встановлює порядок укладення, припинення шлюбу, поділу майна, прав та обов'язків батьків та дітей, питання опіки, піклування, усиновлення, удочеріння, патронату; житлове право, що визначає право громадян на житло, встановлює житлові відносини; трудове право України, що містить умови та порядок укладання трудового договору, його припинення та зміна умов, поняття робочого часу та часу відпочинку, оплати праці, трудової дисципліни та дисциплінарної відповідальності, охорони праці; земельне право, що визначає форми та встановлює суб'єктів права власності на землю, визначає правила користування нею.

Саме з таких курсів і складається сучасна система шкільної правової освіти, яка на практиці реалізується за допомогою низки методів навчання.

Метод навчання – це взаємодія учителя й учнів, при якій учитель системою послідовних і впорядкованих дій організовує за допомогою різних засобів (словесних, наочних) і форм (розповідь, бесіда, екскурсія, лабораторна робота, практичні заняття тощо) практичну, пізнавальну діяльність учнів із засвоєння навчального матеріалу [1, с.195]. Методи навчання правових дисциплін мають певні особливості, а саме: змістом навчання є правознавчі предмети („Основи правознавства”, „Права людини”), а об'єктом вивчення є система законодавства нашої держави, починаючи з Конституції України, міжнародних документів, законів та підзаконних нормативних актів, і закінчуючи нормативними документами місцевого значення.

Перший метод має назву пояснювально-ілюстративний, його сутність полягає в організації різними способами й прийомами усвідомленого сприймання учнями матеріалу правового характеру. Дана організація включає усний виклад інформації, використання наочних приладів та засобів (юридичних документів). Прийомами пояснювально-ілюстративного методу можуть бути опис і тлумачення конкретного нормативного акту або його складових частин, використання схем, таблиць, графіків тощо. Педагогічна сутність даного методу полягає в забезпеченні свідомого сприйняття учнем інформації, поданої вчителем [8, с.38]. Цей метод можна використовувати, наприклад, при вивченні розділу основ правознавства „Основи публічного права України”. Так, під час викладання 3 теми „Права, свободи та обов'язки людини і громадянина” доцільно використовувати в якості наочності державну символіку та таблиці, в яких схематично зображено їх класифікацію.

Наступний метод навчання сприяє формуванню навичок і вмінь учнів, забезпечує засвоєння інформації за допомогою неодноразового відтворення матеріалу, і має назву репродуктивного. Цей метод спрямований на багаторазове відтворення засвоєних знань про систему законодавства України для формування вмінь застосовувати їх відповідно до практичних ситуацій. Педагог підбирає вправи в педагогічно виправданій системі й у необхідній кількості, а учень відповідно до них репродукує дії. Способи досягнення цієї мети можуть бути різні: переказ матеріалу, пояснення вчителя, виклад змісту юридичного документа, його аналіз та критика, наведення прикладів з використання норм даної галузі права, пояснення певної статті кодексу тощо. Тобто, сутність методу полягає в повторенні учнем уже відомої йому інформації.

Суть методу *проблемного викладення матеріалу* полягає в формулюванні проблеми та за допомогою системи міркувань та викладу інформації в розкритті та вирішенні даної проблеми, при цьому, розкриваючи труднощі, що виникають в процесі розв'язання складних завдань, суперечливості та

складність процесу пізнання, його звивистий шлях. Поставлені завдання повинні відповідати рівню розвитку учнів, бути доступними їх розумінню, мати диференційовані варіанти для учнів з різними рівнями підготовки. У шкільній практиці доцільно поєднувати даний метод з частково пошуковим методом. Учитель може припинити розповідь і запропонувати учням висловити свої міркування та роздуми, зробити припущення та висновки з приводу проблемного питання теми або порушити нове [1, с.196]. Проблемний виклад матеріалу змушує учнів стежити за думкою вчителя, контролювати її логічність та послідовність. Так, при вивченні теми „Основи сімейного права України” вчитель може підняти проблему порівняння правових наслідків цивільного шлюбу та офіційно зареєстрованого, навести ряд прикладів з життєвої практики розлучень та поділу майна колишнього подружжя, труднощі, що виникають при вирішенні цих складних ситуацій.

Дослідницький метод пізнання полягає в організації творчої пошукової діяльності учнів і спрямований на формування вміння застосовувати набуті теоретичні знання у нових ситуаціях. Крім знань та вмінь учні повинні бути готовими до творчого розв'язання питань. Здатність до творчого підходу вирішення завдань формується і накопичується при вирішенні проблемних завдань. Елементи творчої діяльності засвоюються учнями при самостійному вирішенні складних теоретичних та практичних юридичних завдань. Застосовуючи дослідницький метод, вчитель підготує учнів до засвоєння навиків наукового пізнання. Форми доступних навчальних досліджень можуть бути різні: тестові завдання на задану тематику або галузь права, завдання на систематизацію знань окремої теми чи закону, дослідження певної проблеми із різних галузей права, розв'язання практичних завдань на правову тематику. В процесі вирішення проблемних питань учні мобілізують набуті вже знання, що виступає умовою завдання, а потім, використовуючи творчий підхід, вирішують поставлені завдання. Наприклад, для розв'язання завдання про притягнення до матеріальної відповідальності власника підприємства, треба, по-перше, активізувати знання учнів про конституційні права громадян в сфері праці, про поняття, форми та зміст трудового договору, про основні зобов'язання роботодавця перед працівниками, а також в галузі законодавства про охорону праці. По-друге, треба навчити учнів аналізувати та синтезувати наявні знання з метою творчого вирішення заданої проблеми, використовувати набуті ними знання в практичній правовій ситуації.

Наступний метод навчання має назву „евристичний” і застосовується в постановці правової проблеми, яка є важкою для самостійного розв'язання учнями, і тому потребує поділу її на серії взаємопов'язаних питань. У такий спосіб учень залучається до процесу виконання окремих кроків у ході прийняття рішення під керівництвом вчителя. Метод реалізується у різних формах. Наприклад, вчитель може ставити питання в більш простій формі або полегшити завдання. Крім того, дозволяється ділити завдання на декілька підзавдань або додавати додаткові данні, що полегшують вирішення проблемних питань. Яскравою формою даного методу є евристична бесіда. Суть бесіди полягає в тому, що вчитель формулює ланцюг взаємозалежних питань, які впливають один з одного і представляють собою невеликі підпроблеми або кроки (не всі питання мають проблемний характер, деякі вимагають знання вже відомого матеріалу), вирішення яких веде до розв'язання основного завдання. Цей метод доцільно використати для розв'язання такої складної проблеми, як виборча реформа в Україні, особливо на фоні майбутніх виборів Президента України. Для того, щоб нашоухнути учнів на розв'язання цієї ситуації, потрібно нагадати вже відому їм інформацію про демократичні форми народного волевиявлення в Україні – вибори та референдум, про виборчі права громадян України, про право висувати свою кандидатуру на вибори та бути обраним, а також викласти новий матеріал про види виборчих систем і їх недосконалість.

Такі дидактичні методи навчання можна використовувати з метою правової підготовки учнів основної та старшої школи. Можна по-різному сполучати деякі їх елементи, втілювати ці методи у різних прийомах, деталізувати або відокремлювати один від одного. Наприклад, бесіда може містити питання, які вимагають лише тільки запам'ятовування і відтворення інформації. В цьому випадку маємо репродуктивну бесіду, але існує і евристична. Документ може використовуватись для ілюстрації та доповнення матеріалу і це буде пояснювально-ілюстративний метод, а також може слугувати для відтворення матеріалу (репродуктивний метод). Якщо учням пропонують проаналізувати нормативний акт, зробити свої висновки, припущення або вирішити проблемну ситуацію – це дослідницький метод, а якщо за допомогою вчителя – евристичний.

Висновки... Дана система методів правової підготовки учнів дає вчителю можливість витлумачити, осмислити кожен прийом або метод в їх цілісності. Разом з цим, вчитель повинен слідкувати, чи всі необхідні методи він використовує в своїй практиці, коли, з яким матеріалом і який метод повинен застосовуватись для вирішення конкретної проблемної ситуації.

Серед різноманітних методів треба вибирати ті, що найближче відповідають меті, завданням й особливостям правознавчого курсу в школі, його місцю в навчальному плані та виділенням для його вивчення кількості годин. Отже, доходимо до висновку, що основою викладання правових дисциплін в основній та старшій школі мають бути словесні методи – емоційний, логічно-переконливий виклад

вчителем матеріалу дисципліни у вигляді уроків, які б поєднували репродуктивну бесіду з проблемним викладом інформації, а також частково-пошуковий метод або евристичний.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гуз А. М. Методика викладання правознавства в школі : навч.-метод. посіб. / А. М. Гуз. – К. : КНТ, 2006. – 180 с.
2. Дарманська І. М. Основи права в школі : [метод. реком. та орієнт. робоча програма (магістерська підгот-ка за спец. „Управління навчальним закладом”) / І. М. Дарманська. – Хмельницький : Ред.-вид. відділ Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, 2007. – 23 с.
3. Дарманська І. М. Правова підготовка майбутніх вчителів початкової школи в умовах ступеневої освіти : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Дарманська Ірина Миколаївна. – К., 2004. – 330 с.
4. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність : [підруч.] / І. А. Зязюн. – [3-те вид., допов. і переробл.]. – К. : СПБ Богданова А. М., 2008. – 376 с.
5. Юва В. Ю. Формування правової культури особистості на засадах духовності : [навч.-метод. посіб.] / В. Ю. Юва. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2001. – 168 с.
6. Калюжний Р. А. Світ права : [навч. посіб. з основ правознавства для учнів 9 кл. загальноосв. навч. закл.] / [Калюжний Р. А., Помети О. І. ін.]. – К. : А.П.Н., 2004. – 231 с.
7. Педагогічно-правова профілактика правопорушень серед учнівської молоді : [наук.-метод. зб.] / за заг. ред. В. П. Пастухова. – К. : ІЗМН, 1997. – 248 с.
8. Пометун О. І. Практичне право : [навч. посіб. для 8 кл.] / О. І. Пометун. [2-ге вид., доповн. і переробл.]. – К. : А.С.К., 2004. – 208 с.
9. Савчук П. С. Основи правознавства : посіб. для абітурієнтів / Савчук П. С., Самійленко Ю. П. – К. : А.С.К., 2000. – 208 с.

Анотація

Е.В.Коцюба

Педагогическая компетентность учителя правовых дисциплин

В статье раскрывается суть понятия педагогической компетенции учителя как основы его педагогического мастерства. Определяются основные составляющие элементы педагогической компетенции учителя правовых дисциплин. Рассматривается реализация правовой подготовки учащихся общеобразовательных учебных заведений через определение содержания дисциплин в соответствии с образовательными программами, методами обучения.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, педагогическая компетентность, правовая культура, правовое сознание, методы правовой подготовки.

Summary

O.V.Kotsiuba

Pedagogical Competence of a Teacher of Law Disciplines

The essence of conception of pedagogical competence of a teacher as the basic of his pedagogical skill is revealed in the article. The main components of pedagogical competence of a teacher of law disciplines are determined. The realization of law training of pupils at schools through the determination of the content of the disciplines according to the educational programmes, and the methods of education is examined in the article.

Key words: pedagogical skill, pedagogical competence, law culture, law consciousness, methods of law education.

Дата надходження статті:

„21” жовтня 2009 р.

УДК 37.035+373.21 (045)

К.Л.КРУТІЙ,

*доктор педагогічних наук, професор
(м.Запоріжжя)*

Технологія формування полікультурної особистості дошкільника

У статті розкривається зміст технології формування полікультурної особистості дошкільника, запропоновано компоненти концептуальної моделі освітнього процесу дошкільних навчальних закладів.

Ключові слова: технологія, полікультурна особистість, дошкільник, концептуальна модель.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Усі нації і народи прагнуть зберегти себе в просторі й часі на базі певної етнічної або національної спільності. Однак у той же час у багатьох культурах з'явилися тенденції до досягнення планетарної єдності людського суспільства під егідою культури. Науковцями доведено, що посилення інтернаціоналізації всіх процесів у сучасних умовах в усьому світі приводить до явища пріоритету загальнолюдських цінностей у їхньому взаємозв'язку з національними. Тому в основу сучасної концепції освіти має бути покладено культурологічний підхід, що зумовлює спрямованість до майбутнього.